
KERESZTI FERENC

A közművelődés keretei

Három konferencia a közösségi házak működtetőiről

Az emberek minden időben vágytak a közösségi életre, amit az adott kor kínálta lehetőségek között meg is szerveztek maguknak. Ebben nincs semmi ördögösség, az azonos érdeklődésű személyek, csoportok előbb-utóbb egymásra találnak. Ha nem is érvényes ez a megállapítás minden-
kire, az aktívabbakról nyugodtan elmondhatjuk.

Magyarországon a közösségek szervezeti megjelenése nagyjából a Kiegyezés idejére tehető. Ekkortájt nyíltak meg az első kaszinók, alakultak az első klubok, körök, egyletek... Aztán szép lassan a kultúrházak is felépültek

A II. Világháború utáni szabadművelődés kecsegtető időszakát követően kialakult szervezeti rendszer működik napjainkban is. A különbség az, hogy míg a tanácsok idején állami pénzből finanszírozták a művelődési házakat, a piacgazdaságra való áttérés után önkormányzati feladat lett a közművelődési feladatellátás biztosítása. Innentől kezdve a települések vezetőin múlik, hogy a költségvetésből milyen részt szánnak erre a „nem túl fontos” tevékenységre. Mert valljuk be, vannak – sok helyen már csak voltak – ennél szükségesebb dolgok is, mint például a vezetékes vízhálózat kiépítése, a csatornázás, a telefonhálózat megteremtése, útépités... És ez még csak az infrastruktúra kialakítása, ami egyszeri feladat – bár fenntartásuk sem olcsó mulatság –, de a szociális gondok megoldása, az intézmények fenntartása, működtetése folyamatos anyagi forrás biztosítását igényli. Nincsenek könnyű helyzetben az önkormányzatok, így nem csoda, hogy keresik a minél gazdaságosabb megoldásokat. Ennek egyik módja a kulturális életet alacsonyabb szinten tartása. Csakhogy az emberek igénylik a közösségi létet, és előbb vagy utóbb jelzik is ezt. Legekleatásabb példa erre az önszerveződő csoportok megjelenése.

Vannak művelődési házak, amelyek jól kihasználják a közösségekben rejlő lehetőségeket, és a civilek menedzselésével pezsgő kulturális tevékenységet tudnak felmutatni, igen csekély anyagi ráfordítás mellett. Van, ahol az önkormányzat még ennél is kevesebbet kíván foglalkozni a közművelődéssel, és mintegy felügyeleti szervként kezeli az egyház, a civil szervezet vagy a gazdasági társaság által működtetett kulturális életet. Az anyagi ráfordítás ebben az esetben sem kerülhető ki, de a költségek jóval kisebbek, mint a saját fenntartású művelődési házban.

A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus figyelemmel kíséri a közművelődés terén végbemenő folyamatokat, és szakmailag segíti a különböző fenntartási rendszerben működő közösségeket. Ennek egyik jele, hogy 2008-ban három konferenciát is tartottunk a nem önkormányzati finanszírozással működő közösségi házak dolgozói, illetve a téma iránt érdeklődő szakemberek részére. Mindhárom esetben együttműködtünk az Oktatási és Kulturális Minisztérium, illetve az adott érdekképviseleti szerv érintett kollégáival.

Az egyházak és a közművelődés

Az egyházak évszázadok óta jelentős szerepet töltenek be az ország kulturális életében. Könyvtáraik, múzeumaik mindig is fennhatóságuk alatt működtek, azok valahogy kimaradtak az államosításból. A közösségi kulturális tevékenységet művelődési házak nélkül is folytatták. A templomokban természetesen – egyházzene, kiállítások, ünnepek –, de a plébániák és közösségi termek is helyszínen szolgálták a kézműves foglalkozásoknak, a bábozásnak, a színjátszó körnek...

A rendszerváltás után pedig lehetőség nyílt a művelődési házak visszavételére is. Az ily módon épülethez jutott egyházközségek nagy gondban voltak, mert nem tudtak mit kezdeni a hatalmas terekkel. Az mindjárt látszott, hogy a csupán hitéleti hasznosítás igen nagy luxus lenne. Azok a házak, melyek az államosított időszakban is a közművelődést szolgálták, folytatták tevékenységüket. A tulajdonosváltásnak természetesen velejárója volt a részbeni személycseré és profilváltás, de alapjaiban nem változott a tevékenység. Ezek a művelődési házak általában nagyvárosokban, egy-egy településrész igényeit szolgálják ki, akár csak korábban tették (Ferencs Plébánia Alsóvárosi Kultúrháza – Szeged, Szent Imre Művelődési Ház – Szolnok, Szent István Művelődési Ház – Székesfehérvár). Programjaikat tekintve – első ránézésre – nem külön-

bőznek a hasonló intézményektől. Alaposabban megvizsgálva azt látjuk, hogy szolidabbak, nincsenek botránygyanús rendezvényeik. Ezek az ismérvek persze megállhatnak bármely művelődési háznál. Tehát, ha valaki nem tudja, hogy az adott ház egyházi fenntartású, évekig lehet törzsvendége anélkül, hogy ez tudomására jutna.

A nagy kultúrházak csak egy kis szeletét jelentik az egyházi közművelődésnek, mert a közösségek többségének nem áll rendelkezésére ilyen lehetőség. Ettől ők még összejárnak és élnek a maguk kulturális életét. Van, ahol a lelkes lelkész szervezi a programokat, fogja össze a különböző érdeklődésű csoportokat, máshol az egyházhoz közeli világi hívek közül vállalja egy vagy több személy. Ők többnyire nem szakemberek, de lelkesedésükkel, lojalitásukkal maguk köré tudják vonni az egyházközségi gyerekeket és felnőtteket egyaránt. Szinte minden közösségben előfordul, hogy csatlakoznak a programokhoz olyanok is – elsősorban gyerekek –, akik amúgy nem vallásosak, és nem is szándékoznak részt venni a hitéletben.

Ezek az intézmények egymástól függetlenül végzik tevékenységüket. Az egyházakon belüli szervezeti formákba nem tartoztak bele, a közművelődési oldal meg nem is tudott létezésükről. A Magyar Művelődési Intézet kezdeményezte feltérképezésüket, ami kedvező fogadtatásra talált, mert addig a legtöbb helyen azt hitték, hozzájuk hasonló „csodabogarak” nincsenek is. A folyamat eredményeként 2003-ban megalakult az országos hatókörű Egyházi Közművelődési Egyesület (EKE), mely szervezet azóta több alkalommal rendezett már igen színvonalas szakmai találkozót. 2008 áprilisában is jelentős szerepet vállalt az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatásával a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus által szervezett rangos konferencia megvalósításában.

Közösségi művelődés civil keretek között

Vannak önkormányzatok, melyek nehéz gazdasági helyzetükre hivatkozva nem költenek a közművelődésre, máshol nem tartják olyan fontos ügynek, amire érdemes lenne pénzt áldozni. Így aztán nem is történik semmi ezeken a településeken. Hacsak nincs egy-két lelkes ember, akik felvállalják a közösség felrázását, felébresztik őket csipkerózsika-álmukból. Az ilyen kezdeményező személynek hitelesnek kell lennie, mert különben nem fogadják őt el. Lehetnek bármilyen jó ötletei, ha nincs meg

az iránta érzett bizalom, semmire nem fog menni, nem tud társakat gyűjteni maga köré. Márpedig egyedül nem megy. Legyen bár a cél akár mennyire is nemes, megálmodója akármennyire is fanatikus, semmire nem fogja vinni, ha nem sikerül maga mellé állítania néhány olyan embert, akik szintén látnak fantáziát az ötletben, sőt, továbbgondolva hozzáadják saját elképzeléseiket, kiveszik részüket a munkából. Mert bizony munka ez a javából, de merőben különbözik a gyárban, hivatalban, üzletben végzettől, mert ezt saját kedvteléséből csinálja mindenki.

A közös érdeklődési körben létrejövő tenni akarás összehozza ez embereket. Elkezdenek serényen dolgozni, hogy megmutassák a többieknek, mire képesek ők. Ha szerencséjük van, tetszést vált ki tevékenységük. A sikerélmény lendületet ad. Az eddig kívülállók közül csatlakoznak néhányan, mások meg azt mondják, valami hasonlót ők is tudnak. Csak mondjuk nem énekelni, hanem inkább táncolni szeretnének. És máris formálódni kezd egy újabb közösség.

Leírva mindez ilyen egyszerű, de a valóságban nagyon meg kell küzdeni az eredményekért és azok megtartásáért, a fennmaradásért és a fejlődésért. Egy önszerveződő közösségen belül alapvetően fontos az egymással szembeni tolerancia, a másik elfogadása, az egyéni érdekek alávetése a közösségieknek. Kitartásra és higgadtságra is szükség van – különösen a vezetők részéről –, mert ha egy kicsit is jól mennek a dolgok, mindjárt feltűnnek az ellendrukkerek, az irigykedők, az áskálódók. Szomorú tény, hogy ez többnyire a hatalom részéről érzékelhető legszignifikánsabban. Érthető, hiszen ott is olyan emberek vannak, akik a közösség ügyeivel foglalkoznak. Mert a magának való kiesik ebből a körből, neki aztán teljesen mindegy, mi történik – vagy egyáltalán történik-e valami – körülötte.

Tehát az önkormányzati képviselők általában érzékelik az önszerveződések jelenlétét, és reagálnak is tevékenységükre. Az esetek többségében féltékennyé válnak, mert a népszerűsége szert tett emberekben potenciális ellenfeleket látnak, akik a következő választásokon akár ki is üthetik őket eddigi pozíciójukból. Az intelligensebbje persze könnyen felméri, hogy az erővonalak épp ellenkező irányban hatnak. Ha egy civil szervezet jól működik, arra büszke lehet a testület, és saját sikerének könyvelheti el.

Amennyiben egy önkormányzat felismeri és elismeri a civilek önzetlen munkáját, a gyümölcsöző együttműködés javára válik mindkét fél-

nek, sőt, a település minden lakosa érezheti annak áldásos hatását, mert hamar kiderül, hogy a pezsgő közösségi élet megvalósítása nem elsősorban pénz kérdése. Az ilyen összefogás teszi lehetővé, hogy az önkormányzat egy civil szervezetet bíz meg a közművelődési feladatok ellátásával. Mivel az ez irányú tennivaló a helyi sajátosságok függvénye, a két fél között megkötött közművelődési megállapodás minden településen más és más.

Az ily módon működő közösségi házak is elég ritkán fordulnak elő, így nem nagyon tudtak egymásról. Ezen az állapoton segített – akárcsak az egyháziak esetében – a Magyar Művelődési Intézet által végzett feltekerképezése. Miután – különböző céllal összehívott tanácskozások révén – vezetőik közül jó néhányukat sikerült megismertetni egymással, érdekesnek látszott létrehozni egy érdekképviselői szövetet, melynek neve: Civil Közösségi Házak Magyarországi Egyesülete (CKHME). Az egyesület is közreműködött annak az országos konferenciának a megvalósításában, melyet – az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatásával – a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus szervezett 2008 novemberében.

Kultúraközvetítés vállalkozóként

Némelyik kisvárosban – vagy nagyváros kerületében – a korábban jól működő művelődési ház tevékenysége egyre inkább elsorvadt a rendszerváltás után. Ezt egyértelműen a közművelődésre szánt pénz drasztikus csökkentése eredményezte. Na, erre nem azért került sor, mert ezeknek a településeknek irányítása kultúrát megvető rossz emberek kezébe került, hanem mert kiderült, hogy addig ésszerűtlen gazdálkodással, a szükségesnél jóval nagyobb apparátussal dolgoztak. Amíg a finanszírozás állami keretből történt, ez nem okozott fejfájást a város vezetőinek. Mihelyst helyben kellett előteremteni a szükséges pénzt, mindjárt előtérbe kerültek a racionalizálási kérdések. A takarékoság legegyszerűbb – és látványos – módja a létszámcsökkentés. Elbocsátani valójában kevés dolgozót kellett, mivel a népművelők többsége felmérte a helyzetet, és megpróbált idejében váltani valamilyen más tevékenységre. Az ebben a szakmában dolgozók széles látó- és ismeretségi körrel rendelkeznek, így viszonylag könnyebben tudnak továbblépni.

Az elszántabbak viszont maradtak, és azt mondták, ők népművelők maradnak, ha a fene fenét eszik is. Igen ám, de hogy? Kitalálták a Köz-

hasznú Társaság (KHT) intézményét. (Ez egy magyar sajátosság, nem is ismeri el az Európai Unió, ezért át kell alakulniuk nonprofit szervezettekké.) A KHT-t az önkormányzat alapította, és megadta neki az önálló gazdálkodás lehetőségét. Vezetője a művelődési ház korábbi alkalmazottja – általában igazgatója – lett, akinek első kellemetlen feladata a még meglévő létszám további csökkentése volt, ami miatt most már nem az önkormányzatot szidták az elküldött kollégák. A KHT tulajdonosa az önkormányzat, tehát elszakadásról szó sincs, csak egy kicsit hosszabb lett a póráz.

Kisebb településeken nem volt értelme gazdasági társaságot létrehozni, ott – az előbbiekhöz hasonló esetekben – egyéni vállalkozó vette át a ház működtetését. Ez a megoldás jelentős megtakarítást eredményezett az önkormányzatnál, ugyanis ezek után nem kellett fizetnie a gondnoknak, a technikusnak, a takarítónak. Oldja meg a vállalkozó, ahogy tudja. Meg is oldotta. Rájött, hogy nem kell állandó személyzet. Egy programnál ő maga volt a rendező, fia a technikus, felesége a pénztáros, lánya a büfés. Aztán a végén együtt kitakarították a házat.

Azért persze nem ilyen idillikus a helyzet. A vállalkozó is közművelődési megállapodást köt az önkormányzattal. A művelődési ház működtetéséből realizálható források csak igen szerény megélhetést biztosítanak, ezért általában más, kiegészítő tevékenységet is kell folytatnia, így aztán szerkeszti a helyi újságot, működteti a rádiót stb. És morcos, amikor egy kalap alá veszik a „vállalkozókkal”, biztosra véve, hogy igen jól megy neki. Ez a tény különösen bosszantó számára, amikor kulturális pályázatokból ilyen okok miatt zárják ki.

Mivel a gazdasági társaság illetve az egyéni vállalkozó által működtetett közösségi házakból is aránylag kevés van, ők szintén egymástól elszigetelten élték mindennapjaikat, míg a Magyar Művelődési Intézet nem gyűjtötte össze őket. Mivel ez a kétféle működés meglehetősen hasonlít egymáshoz, legaktívabb reprezentánsaik úgy döntöttek, hogy közös érdekvédelmi szervezetet hoznak létre, és megalakították a Közművelődési Társaságok Közhasznú Egyesületét (KÖTKKE).

2008 decemberében az egyesület közreműködésével, valamint az Oktatási és Kulturális Minisztérium támogatásával szervezett az ilyen formában működő intézmények vezetői, alkalmazottai és a téma iránt érdeklődők számára konferenciát a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus.

Az ezredforduló közművelődési lehetőségei

Az év során három hasonló konferencia zajlott a patinás Corvin téri épületben. Mindhárom alkalommal a nem önkormányzati működtetésű közösségi házak jelentették a vezérfonalat. Mindhárom alkalommal tapasztaltuk a megdöbbenést és a meglepetést. A kívülálló szakemberek megdöbbsenek, amikor konstatálták, hogy itt nem csupán egyedi esetekről van szó, hanem az ország közművelődésének egy-egy szelete képviselteti magát. Az adott területről érkezettek meglepődtek, amikor látták, hogy rajtuk kívül vannak még szép számmal olyanok, akik az övékével közel azonos gondokkal küzdenek.

A konferenciák felépítése is hasonló volt: délelőtt elméleti előadásokat hallgathattak a résztvevők, délután pedig jó példákat mutattunk be. Ez utóbbiakon maguk az előadók is meglepődtek, amikor társaik prezentációját figyelték. Meglepődtek, mert azt hitték, széleskörű tevékenységük során ők minden lehetőséget kihasználnak, aztán mindegyikük számára kiderült, hogy van mit tanulniuk a másiktól. Nagyon színes a paletta. Ez adódik a közösségekben felmerülő változatos igényekből, a kialakult különböző körülményekből, a megvalósításhoz előteremthető pénz mennyiségéből, és természetesen függ a témát felvállaló személy leleményétől, kreativitásától. Ha valahol, akkor itt igazán tetten érhetjük a szubszidiaritást.

A szünetekben öröm volt látni, ahogy a kollégák érdeklődtek a más településeken realizált programok részletei felől, majd telefonszámot, címet cseréltek, hogy tarthassák a közvetlen kapcsolatot, hogy kicserélhessék tapasztalataikat.

A nap zárásaként lehetőség nyílt hozzászólásokra, beszélgetésekre. Bár ilyenkor már mindenki siet, mert indul a vonat vagy a busz, de mindig voltak, akik szívesen maradtak egy kis véleménycserére, továbbgondolásra. Természetesen minden esetben előjöttek a sajátos problémák, de két kérdés mindegyik alkalommal felmerült. Az egyik a képzés szükségessége, akár szakemberekről, akár lelkes laikusokról van szó. Másrészt abban egyetértés volt, hogy egy közösségi ház jó vagy rossz működését nem a működési forma határozza meg. Lett légyen az önkormányzati, egyházi, civil vagy vállalkozói, ha ott a közösség érdekében végzett felelősségteljes munka folyik, annak siker lesz az eredménye, bármelyik formát vesszük is alapul. De fordítva is igaz, mert a silány munkán nem segít semmi, a fenntartói, működtetői választás, változtatás önmagában nem hozza meg az üdvösséget.